

Margaret Cavendish in de Nederlanden

Thijs Weststeijn wint de ABG VN Essay Prijs 2008

De intellectuele positie van Margaret Cavendish, hertogin van Newcastle, is al sinds de zeventiende eeuw omstreden. Volgens haar Hollandse tijdgenoten was zij echter wel degelijk *princeps ingenii*: vooraanstaand onder de knappe koppen.

In de Londense Westminster Abbey staat tussen de praalgraven van Britse vorsten en dichters een monument voor William en Margaret Cavendish, hertogen van Newcastle. De kwaliteit van dit eenvoudige monument zit in de details van de portretten, het werk van de Nederlandse beeldhouwer Grinling Gibbons. Eén zijde van het graf toont zeven folianten. Die verwijzen niet naar de literaire kwaliteiten van de hertog: William, die vooral befaamd was als ruiter, is afgebeeld met de scepter die zijn militaire status aangeeft. Maar Margaret heeft haar vingers om een boek, een pennendoos en een inkthoorn. Het bijschrift in de volkstaal luidt: 'This duchess was a wise, witty and learned lady, which her many books do well testify.'

De veelzijdige filosofe en dichteres Margaret Cavendish (1623-1673) mag zich de laatste twee decennia in het Angelsaksische taalgebied verheugen in een ware hausse aan publicaties. Nog onlangs verschenen twee biografieën en twee edities van haar werk, naast enkele bundels met artikelen en zelfs een tentoonstellingscatalogus - meteen het enige Nederlandstalige boek dat aan de filosofe is gewijd. De belangstelling die de auteurs en redacteuren voor Cavendish delen, betekent echter niet dat ze het altijd eens zijn in hun oordeel over haar werk en persoonlijkheid. In die zin zijn de controverses die Cavendish al tijdens haar leven omgaven nog altijd actueel.

De aantrekkingskracht van deze filosofe heeft veel te maken met haar kleurrijke levensloop. Ze was de eerste vrouw in Europa die een serie wijsgerige verhandelingen publiceerde, te weten *Philosophical Opinions* (1655), *Philosophical Letters* (1664), *Grounds of Natural Philosophy* (1668) en de studie *Observations upon Experimental Philosophy* (1666), die vergezeld ging van de eerste Engelstalige sciencefictionroman, getiteld *The Blazing World* (De stralende wereld). Ook schreef ze toneelstukken, oraties, gedichten, verhalen, korte beschouwingen en een autobiografie. Leven en werk waren bij Cavendish, zoals bij meer zeventiende-eeuwse geleerden, hecht verstrengeld: niet alleen schreef ze over de actuele stand van de 'nieuwe filosofie' van haar tijd, ze leek deze met hart en ziel zelf te willen beleven. Ze wijdde gedichten aan atomen, zocht contact met Descartes en Hobbes, en betrad als eerste vrouw de Royal Society in Londen.

Tijdgenoten als de Britse auteur Samuel Pepys beschrijven haar verschijning als een openbaar schouwspel, waaraan haar hoge sociale status en opvallende kledingstijl niet weinig bijdroegen. Pepys vertelt hoe kinderen in Hyde Park achter Cavendish' koets aanrenden, die omringd werd door andere voertuigen met nieuwsgierigen; hij bewonderde overigens ook haar vrouwelijke vormen.

'CAVENDISH PUBLICEEERDE EEN SERIE WIJSGERIGE VERHANDELINGEN, DIE VERGEZELD GING VAN DE EERSTE ENGELSTALIGE SCIENCEFICTIONROMAN'.

Mad Madge: deze ironische bijnaam voor Cavendish dient als titel van de in 2003 verschenen biografie door Katie Whitaker. Cavendish' opmerkingen in de Royal Society werden blijkbaar niet door alle aanwezigen even serieus genomen. Men verweet de hertogin dat ze haar boeken niet zelf geschreven zou hebben.

Ook tegenwoordig is Cavendish' positie in de filosofische canon omstreden. De bibliotheek van het Londense Warburg Institute, gespecialiseerd in vroegmoderne intellectuele geschiedenis, weigert bijvoorbeeld stelselmatig Cavendish op te nemen. Dit leidt tot een paradoxale situatie. Aan de ene kant figureert ze in wijsgerige overzichtswerken als eerste vrouw in de geschiedenis van de filosofie, vóór Hannah Arendt en Simone de Beauvoir. Aan de andere kant geniet ze in de filosofische traditie van het Europese vasteland weinig tot geen bekendheid. Zelfs werd geen enkel van haar werken vertaald. Wellicht kunnen de nieuw verschenen boeken verandering brengen in deze toestand. Intussen maken zij in ieder geval één ding duidelijk. De filosofe was op verschillende manieren beïnvloed door een lang verblijf aan de continentale kant van de Noordzee: in de Nederlanden.

Een tentoonstelling in Antwerpen in 2006, getiteld *Vorstelijke vluchtelingen. William en Margaret Cavendish in het Rubenshuis*, besteedde aandacht aan de oversteek naar de Nederlanden. Het uit Engeland verbannen koningsgezinde paar vestigde zich aanvankelijk in Rotterdam: dicht bij de hofhouding van Willem II en zijn vrouw Mary Stuart. Het stadhouderlijk vertoon werd echter spoedig te kostbaar voor de Cavendishes, zodat ze naar Antwerpen uitweken. Daar bewoonden ze van 1648 tot 1660 het huis van Rubens, door de schilder zelf ontworpen en gedecoreerd.

Zowel de tentoonstelling als Whitakers biografie maakt duidelijk dat het verblijf in de Lage Landen katalyserend werkte op Cavendish' intellectuele ontwikkeling. De Nederlandse cultuur zou, aldus

Whitaker, 'actief het werk van intelligente en artistieke vrouwen hebben aangemoedigd'. Inderdaad vergeleken tijdgenoten Cavendish al snel met de geletterde Anna Maria van Schuurman. Tijdens haar verblijf in de Nederlanden kreeg de hertogin filosofische training en publiceerde ze haar eerste werk op dit gebied. Waarschijnlijk werd ze daarbij geïnspireerd door het voorbeeld van Utricia Ogle, de dochter van een Britse diplomaat die opgroeide in Holland en goed bevriend was met Van Schuurman.

In 1638 publiceerde Van Schuurman een Engelse vertaling van haar traktaat over geleerde vrouwen: *The Learned Maid*. Al snel verkreeg 'de geletterde dame' spreekwoordelijke status. Zo voerde toneelschrijver Ben Jonson, die soms werkte voor William Cavendish, in zijn stuk *The Alchemist* een prostituee op die zich uitgeeft voor 'learned maid' en bij het noemen van de Thora bezwijmt in intellectuele extase. Margaret, die Jonsons stuk goed kende, liet zich er door zijn satire niet van weerhouden een voorbeeld te nemen aan Van Schuurmans reputatie. Ze stond hierin overigens niet alleen; een generatie van geletterde vrouwen in Nederland, Engeland en Frankrijk begaf zich buiten het traditionele domein van vrouwelijke eruditie, te weten de poëzie, en mengde zich in actuele intellectuele discussies. De brutaliteit van deze dames inspireerde een heuse *querelle des femmes*. Een vroege correspondent van Cavendish meldde vol bewondering dat 'uwe Genade de wereld met een groots voorbeeld ervan heeft overtuigd dat vrouwen filosofen kunnen zijn'.

Uit haar verblijf in de Nederlanden blijkt dat Cavendish' ideeën gehoor vonden bij tijdgenoten. Het beste voorbeeld van een bewonderaar was Constantijn Huygens. In Rubens' woning organiseerde het echtpaar soirees voor andere ballingen, waarbij werd gemusiceerd en ook Nederlanders aanschoven. Huygens stak zijn fascinatie voor geleerde vrouwen als Anna Roemers Visscher en Utricia Ogle niet onder stoelen of banken. Hij begon met Cavendish een correspondentie over bepaalde explosieve glazen druppels (de zogenaamde 'Rupert's drops') en bezocht haar meermalen in Rubens' weelderige woning, waar zich tussen de kopieën van antieke beelden een intellectuele vriendschap ontwikkelde. Ook na Cavendish' terugkeer naar Engeland bleef de dichter een van haar trouwste fans. Aan Ogle beschreef hij Cavendish' bundel verzen op natuurwetenschappelijke thema's als 'een verbazingwekkend boekje, waarvan de extravagante atomen mij uit de slaap hebben gehouden in mijn nachtelijke eenzaamheid'.

Recente studies en edities van Cavendish' werk nemen haar 'extravagante' ideeën minstens zo serieus als Huygens deed. Haar geschriften over politieke filosofie werden uitgegeven door Susan James, deskundige op dit gebied uit de gerenommeerde Cambridge-school. James Fitzmaurice deed hetzelfde voor Cavendish' *Sociable Letters*, een gevarieerde serie beschouwingen uit 1664. De andere genres die Cavendish beoefende, natuurwetenschap, proza, theater en poëzie, komen terug in enkele bundels waarin verschillende invalshoeken zijn samengebracht: de meest recente is getiteld *Cavendish and Shakespeare*.

Blijkbaar is er een combinatie van wetenschappelijke disciplines nodig om Cavendish' oeuvre op waarde te schatten. Toch vormt de 'Nederlandse connectie' een rode draad. Nederlanders inspireerden de hertogin niet alleen waar het de intellectuele vermogens van vrouwen betrof. Het verblijf in de Lage Landen bepaalde ook de ontwikkeling van haar rol als vrouwelijke wijsgeer. Dit inzicht werpt mogelijk nieuw licht op de betekenis van Cavendish' ideeën voor de geschiedenis van de filosofie.

'HET VERBLIJF IN DE NEDERLANDEN WERKTE KATALYSEREND OP CAVENDISH' INTELLECTUELE ONTWIKKELING.'

Als een van de geletterdste vrouwen van haar eeuw, die tegelijkertijd sociaal gezien in de schaduw van haar echtgenoot stond, is Cavendish een dankbaar onderzoeksobject voor vrouwengeschiedenis en genderstudies. Welbewust beoefende ze het filosofische genre, dat in de zeventiende eeuw bij uitstek ongeschikt werd geacht voor vrouwen. In *Sociable Letters* schrijft ze dat haar oudere seksegenoten zich slechts richtten op 'vrome of romantische werkjes, recepten voor medicijnen, voor gerechten en lekkernijen... of op een of twee verzen; korte boekjes die uitdrukking geven aan onze beperkte geest'. Zelf wil ze de filosofen van haar tijd op hun eigen terrein overtreffen. In *Philosophical Letters* gaat ze dan ook expliciet de discussie aan met vier (vanzelfsprekend mannelijke) denkers.

De worsteling van de moderne vrouwengeschiedenis met Cavendish is op zich een interessante casus uit het vakgebied. Cavendish is moeilijk tot een 'feministe *avant la lettre*' te rekenen. Haar 'empowerment' van vrouwen is volledig op vroegmoderne stereotypen gebaseerd. Vanuit de veronderstelling dat 'het zwakke geslacht' uit zijn aard dom en onbetrouwbaar is, redeneert ze dat de man zijn vrouw niet alleen de broek moet laten dragen, maar zelfs zijn hele garderobe dient af te staan. Immers, 'het is voor een man eervoller om door een vrouw gevangen te worden gehouden, dan haar te weerstaan'. De traditionele opvattingen over vrouwelijke passieve deugden als eer en kuisheid moeten volgens Cavendish de basis zijn voor de waardigheid en vrijheid van de vrouw.

De belangrijkste verdienste van Cavendish voor genderstudies is kennelijk niet haar theoretisch kader. Van grotere betekenis is het simpele feit dat haar literaire werk uitgaat van een vrouwenperspectief. De bundel *Cavendish and Shakespeare* maakt duidelijk dat veel van haar toneelstukken hun vorm en inhoud ontleen aan Shakespeare. Daarbij komen echter thema's aan de orde die Shakespeare niet aandurfde: de vraag of het huwelijk goed is voor de vrouw; zwangerschapsproblemen, het risico van dood in het kraambed; de kwelling van een dronken en agressieve echtgenoot. De samenstellers constateren overigens dat Cavendish' belangrijkste bijdrage aan de theatergeschiedenis van een andere orde is: als

eerste publiceerde zij een uitgebreide verdediging van Shakespeares werk.

In Cavendish' toneel en poëzie zien we dat traditionele hiërarchische verhoudingen welhaast automatisch worden doorbroken door het ongebruikelijke vrouwenperspectief. Aan haar verbeelding ontspruit bijvoorbeeld de hoofdpersoon van *The Blazing World*, een 'Keizerin' van een utopische planeet die dol is op avontuur en wijsgerige discussie. Dit personage is niet een fictieve 'tegenpool' van Cavendish zelf als 'miskende, volledig autodidacte' figuur, zoals de vrouwengeschiedenis in de jaren tachtig van de vorige eeuw betoogde. In de Nederlanden was Cavendish immers omringd door bewonderaars en ook in Engeland werden haar toneelstukken opgevoerd en gewaardeerd. Juist haar volledige participatie in het zeventiende-eeuwse openbare leven stelde haar in staat zo actief te publiceren en maakte de diepgang van haar gedachtegoed mogelijk. Niet voor niets hebben haar filosofische werken overwegend de vorm van brieven die actuele thema's bespreken. Recent onderzoek presenteert Cavendish niet langer als een geïsoleerde vrouw tegenover het mannelijke establishment, maar bestudeert haar bijdrage aan discussies over de moderne natuurwetenschappen.

'IN WIJSGERIGE OVERZICHTSWERKEN FIGUREERT CAVENDISH ALS EERSTE VROUW
VÓÓR ARENDT EN DE BEAUVOIR.'

Het is dan ook opvallend dat de tentoonstelling *Vorstelijke vluchtelingen* zich vrijwel uitsluitend op de hertog richtte, als invloedrijk politicus en mecenas, terwijl de titel suggereerde dat zij zowel William als Margaret tot onderwerp had. Hoewel Margarets publicaties niet ontbraken in de vitrines, bleef buiten beschouwing hoe deze zich verhielden tot de overige tentoongestelde boeken, kunstwerken en statussymbolen. Dat haar veelzijdige filosofische ontwikkeling het directe resultaat was van haar mondaine omgeving in Antwerpen, werd daardoor niet duidelijk. De tentoonstelling wekte nu de indruk dat William van het stel de interessantste historische figuur is - niets is minder waar. Misschien waren de conservatoren aan een strak format gebonden. De omvangrijke catalogus, door twintig auteurs uit verschillende disciplines samengesteld, blijft echter zonder excuus in gebreke.

De auteurs van de catalogus zijn niet de discussie aangegaan met Susan James' theorie over Cavendish' drijfveren, die centraal staat in de nieuwe editie van *Political Writings*. Margaret en William werkten met hun soirees, vertoningen, publicaties en hun keuze voor het extravagante Rubenshuis duidelijk aan hun 'zelfrepresentatie'. Deze term, die de laatste jaren onder historici in zwang is, duidt op de wens van veel zeventiende-eeuwers om hun identiteit vorm te geven. Ze deden dit niet alleen door hun kleding, maar ook door bewuste keuzes in het merendeel van hun uitingen - van hun correspondentie tot hun vrijetijdsbesteding en hun politieke kleur. Dit inzicht heeft veel nieuw licht geworpen op sociale en artistieke ontwikkelingen in de zeventiende eeuw.

Het is een gemiste kans dat de 'zelfrepresentatie' die - vermoedelijk - bepalend is voor de samenhang tussen Cavendish' leven en werk, in de Antwerpse tentoonstelling niet nader aan de orde kwam. Zo was het door Pepys beschreven beeld van de koets in Hyde Park waarschijnlijk zorgvuldig in scène gezet door de theatraal bedreven filosofe. Cavendish' bezoek aan de Royal Society moet helemaal een sociaal spektakel zijn geweest. Hoe haar werk en haar persoonlijke presentatie als innig verweven werden gezien, blijkt ook uit het oordeel van ene Dorothy Osborne, die in 1653 over Cavendish' *Philosophical Fancies* opmerkte dat 'dit boek nog tien keer zo extravagant is als haar jurken'.

James concludeert dat we Cavendish' filosofische werk moeten beschouwen als het resultaat van haar overkoepelende zucht naar faam. Zij kwam met haar publicaties tegemoet aan de zeventiende-eeuwse fascinatie met 'rariteiten', waaronder ook wonderkinderen en getalenteerde vrouwen vielen. Deze fascinatie verklaart bijvoorbeeld waarom de meeste vrouwelijke schilders zoveel zelfportretten maakten. In haar relatief korte leven publiceerde Cavendish meer dan enige vrouw tevoren, te weten elf banden met onder andere de filosofische verhandelingen en vijftientig toneelstukken.

Veelzeggend is de titelprent van *Philosophical Opinions*. Hierop is Cavendish afgebeeld in een bibliotheek zonder boeken. Al haar kennis zit blijkbaar in haar hoofd. Deze suggestie van aangeboren geestelijke vermogens verheldert haar wens om veel en gevarieerd te schrijven. Binnen het zeventiende-eeuwse ideaal van encyclopedische kennis was Cavendish een wandelend exemplaar, en nog wel van het vrouwelijke geslacht. Dat het haar vooral om internationale roem te doen was, is bijvoorbeeld te zien aan de presentatie-exemplaren die ze naar de Leidse universiteitsbibliotheek stuurde: ze koos hierbij voor het onpraktische, maar indrukwekkende folioformaat. Welbewust zondigde de hertogin tegen de traditie dat vrouwen anoniem publiceerden. Ze liet Abraham van Diepenbeek een portret vervaardigen en zette dit voor in haar boeken.

De vergelijking met de situatie in de Nederlanden werpt licht op een succesvol onderdeel van Cavendish' zelfrepresentatie. Van Schuurman was in staat gesteld om filosofie, theologie en klassieke talen te studeren aan de Universiteit van Utrecht. Cavendish had geen academische opleiding genoten. Met deze status van autodidact koketteerde ze om zich als zeldzaam curiosum van de natuur te presenteren. Cavendish vergelijkt zichzelf met Van Schuurman als ze in *Philosophical Opinions* schrijft: 'Ik heb geen onderwijs genoten, en ik heb nooit iets geweten wat niet echt van mij was, noch iets gestolen wat van iemand anders was; ik heb slechts mijn geweten om voor me te getuigen.' Ze schroomt echter niet voor enig opportunisme en beroept zich in de later verschenen *Philosophical Letters* juist op universele belevingsbeelden: 'Ik heb de vrijheid genomen om mijn opvattingen net als andere filosofen uit te drukken...

want ik ben net zo bereid om mijn meningen tegengesproken te zien, als ik ben om anderen tegen te spreken. Wie met de meest rationele en waarschijnlijkste argumenten komt, zal mij aan zijn zij vinden.'

'TIJDGENOTEN NAMEN CAVENDISH' FILOSOFISCHE WERK VEEL SERIEUZER DAN HISTORICI GEWOONLIJK HEBBEN GEDACHT.'

Kan het verblijf in de Nederlanden iets verhelderen over Cavendish' plaats in de filosofische canon? De biografie van Whitaker komt bij deze vraag tot een opvallende conclusie: tijdgenoten namen Cavendish' werk serieuzer dan historici gewoonlijk hebben gedacht. Huygens' belangstelling voor haar opvattingen is daarbij een sleutelmoment. Maar naarmate die opvattingen meer bekendheid verkregen, stuitten ze ook op kritiek: de heftigste veroordeling kwam van de academische filosoof Ralph Cudworth, spilfiguur binnen de zogenaamde Cambridge Platonists. Hij meende dat Cavendish' idee dat materie bezielde zou zijn 'een van de gevaarlijkste vormen van atheïsme' inhield.

In Nederland was vooral de leer van Spinoza en zijn navolgers het voorwerp van dergelijke bezwaren. De 'Nederlanden-connectie' vormt ook in dit geval een nieuw gezichtspunt. Weinig aandacht is tot nu toe uitgegaan naar Cavendish' waardering voor de geschriften van Jan Baptista van Helmont, een uit Brussel afkomstige chemicus, arts en alchemist.

In *Philosophical Observations* gaat Cavendish in discussie met Descartes, Hobbes, Henry More en Van Helmont. De eerste twee worden door de hedendaagse filosofiegeschiedenis als wegbereiders van de moderniteit omhelsd. More, een 'Cambridge-platonist', is echter naar de achtergrond verdwenen en de 'natuurfilosoof' Van Helmont is vrijwel vergeten. Maar voor Cavendish waren zij representatief voor actuele wijsgerige problemen. Haar keuze verduidelijkt de zeventiende-eeuwse opvatting dat wijsbegeerte niet los van natuurwetenschap moet worden bestudeerd.

Cavendish' selectie vertegenwoordigt vier stellingnames over de relatie tussen materie en geest. Van de vier is Hobbes het meest gekant tegen metafysica. Hij verklaart menselijke handelingen volledig uit de 'mechanistische' bewegingen die in het lichaam zouden plaatsvinden. De hartstochten zouden een functie van bewegende atomen zijn. Descartes veronderstelt, naast het mechaniek van botsende deeltjes waaraan de zichtbare wereld beantwoordt, nog een tweede domein: hierin zou plaats zijn voor de onsterfelijke menselijke ziel. Een echte tegenpool van Hobbes was More, een theologisch georiënteerd denker die de vergeestelijking van de stof voorstaat. Van Helmont neemt ten slotte een vierde positie in: hij combineert materialisme met idealisme door processen in de natuur te interpreteren als functies van spirituele krachten.

Het is deze laatste opvatting die Cavendish het meest sympathiek is en die bij haar, zoals we zullen zien, opvallend genoeg tot 'moderne' conclusies leidt. Ze was duidelijk gecharmeerd van het werk van Van Helmont. De Keizerin uit *The Blazing World* treedt meermalen in discussie met deze chemicus, die wordt opgevoerd als keizer van de fantasiewereld Lychopolis. Cavendish noemt Van Helmont met enige overdrijving 'een van de beroemdste moderne auteurs', naast Galilei en Descartes.

Feministen hebben Cavendish' commentaar op Descartes aangegrepen om te veronderstellen dat ze het mechanistische mensbeeld aanviel als extreem rationeel en 'mannelijk'. De filosofe heeft echter een dubbelzinnige houding tegenover de tweedelingen man/vrouw en ratio/gevoel en zet de mechanistische filosofie allerm minst overboord. Voor haar eigen positie neemt ze van de vier genoemde filosofen over wat in haar kraam te pas komt. Dit resulteert in een wereldbeeld waarin atomen en spirituele krachten een soort organische mix vormen. Hierbij blijkt ze voor hetzelfde probleem te worden gesteld als de Nederlandse navolgers van Spinoza in de tweede helft van de zeventiende eeuw: hoe moesten de door de cartesische scheiding tussen lichaam en geest veroorzaakte problemen worden opgelost, zonder te vervallen in hetzij vergaand materialisme, hetzij een terugkeer naar religieuze dogmatiek?

Hoewel Cavendish' uitgesproken eclectische benadering wezensvreemd is aan Spinoza's 'geometrische' ontleding van de werkelijkheid, komt ze tot een vergelijkbare oplossing. Ze gaat daarbij uit van Van Helmonts gedachtegang over bezielde materie. Ze constateert dat de hersenen een denkende substantie zijn en meent dat voor de omgeving een vergelijkbare samenstelling geldt: tot in de kleinste onderdelen van de werkelijkheid zouden geest en materie tegelijkertijd aanwezig zijn. De helderste simplificatie van haar filosofie komt neer op de stelling dat 'materie kan denken'. Deze stelling vertoont door haar volledigheid overeenkomst met het aan spinozistische denkers toegeschreven 'pantheïsme'. Waar God volgens Spinoza samenvalt met de natuur, zodat geest en stof elkaar in conceptueel opzicht overlappen, zijn geest en stof volgens Cavendish organisch verweven in elk onderdeel van de werkelijkheid.

'CAVENDISH' VERZEN HIELDEN CONSTANTIJN HUYGENS UIT ZIJN SLAAP IN ZIJN NACHTELIJKE EENZAAMHEID.'

Het lijkt erop dat het helmontiaans georiënteerde gedachtegoed over bezielde materie, dat we nu als 'zweverig' zouden omschrijven, Cavendish dicht in de buurt brengt van andere vrouwelijke denkers uit haar tijd. Te denken valt aan Anne Conway, de belangrijkste Engelse 'learned maid' van de jongere generatie, die idolaat was van de zoon van Van Helmont. Deze Franciscus Mercurius van Helmont, een in Amsterdam gestationeerde veelzijdige 'natuurfilosoof' en taalkundige, bracht zijn adept in contact met Joodse mystiek en haalde haar ertoe over toe te treden tot de quakers. Gelijkgestemde, geleerde

vrouwen als Van Schuurman en de botaniste Maria Sibylla Merian sloten zich aan bij de labadisten, een andere bevindelijke groepering.

Toch wijst de teneur van Cavendish' filosofische conclusies niet in de richting van de in Nederland zo populaire bevindelijkheid. Ze zocht nooit haar heil in de religie, maar bleef tot het einde toe haar plek binnen de natuurwetenschap en filosofie met ijver verdedigen. Haar encyclopedische en soms fantasievolle werk is in een bepaald opzicht bijzonder praktisch. Zoals ze twijfelt aan het nut van de abstracte deeltjesfysica om iets wezenlijks over de natuurlijke omgeving te kunnen zeggen, zo twijfelt ze aan de vermogens van de theologie om het laatste woord te hebben over intermenselijke relaties. In dit gebrek aan religieuze dogmatiek zien we opnieuw een parallel met de op Spinoza's leest geschoeide seculiere stroming in de Nederlanden.

Cavendish' afkeer van idealisme wordt ook duidelijk uit *Sociable Letters*, waarin ze schrijft dat de ideale staatsvorm niet bestaat. Sommige landen varen wel bij een monarchie, andere bij een republiek, en weer andere, zoals de Noordelijke Nederlanden, bij een gemengd bestel met een stadhouder. In *The Blazing World* pleit ze voor een religieus compromis: algehele vrijheid leidt immers tot factionalisme, en het opleggen van een staatsgodsdienst tot volksverzet. De 'Keizerin' vereist van haar onderdanen slechts een minimum aan religieus conformisme - en ook deze opvatting baseerde Cavendish waarschijnlijk op haar ervaring met de Nederlanden. Toch ziet zij ook gevaren voor de voorbeeldige sociale orde in de Hollandse Republiek, zoals modieuze burgers die zich pompeuze uitdossen dan de adel. *The Blazing World* geeft bovendien een karikatuur van de goedgelovigheid van de Nederlandse sektarische afsplitsingen.

Wanneer we het overheersende pragmatisme van Cavendish' filosofieopvatting onderkennen, wordt ook duidelijker welk standpunt ze inneemt tegenover de verhoudingen tussen de seksen. Zo schampert ze over idealistische voorstellingen van platonische liefde; 'de gemeenschap der zielen vormt een grote verleiding... de ziel van een platonische minnaar is een vloek voor het lichaam'. En we zullen van haar evenmin een eenduidig standpunt horen over de geestelijke kwaliteiten van vrouwen; ze herhaalt, wanneer het te pas komt, gerust de stereotypen van de vroegmoderne fysiologie.

'CAVENDISH SCHREEF DE EERSTE UITGEBREIDE VERDEDIGING VAN SHAKESPEARES WERK.'

Cavendish was geen systeemdenker maar een pragmaticus die, om de menigvuldigheid van menselijke opvattingen en gedragingen in kaart te brengen, net als Shakespeare afgesloten gemeenplaatsen inzette naast precieze observaties. Verdient zij een plaats in het filosofisch pantheon, ook als we op genderstudies gebaseerde argumenten buiten beschouwing laten? Wat de veelheid aan interpretaties in de recente literatuur vooral duidelijk maakt, is dat de controverses die al tijdens Cavendish' leven bestonden, ook nu nog niet zijn uitgekristalliseerd. De aandacht voor de Nederlanden zet echter haar 'extravagante' gedachtegoed in een scherper historisch perspectief en verklaart verscheidene van haar formele en inhoudelijke keuzes.

Wat de ontstaansgeschiedenis van haar opvattingen betreft, blijkt het verblijf in de Lage Landen Cavendish' geleerdheid een mondaine inbedding te hebben verleend, terwijl ze haar zelfbeeld als 'learned maid' ontwierp door zich te spiegelen aan andere geletterde vrouwen. Haar persoonlijke afkeer van filosofische dogmatiek is beter inzichtelijk in het licht van opvattingen aan de overkant van de Noordzee. De belangstelling voor Cavendish bij Hollandse tijdgenoten, ten slotte, verduidelijkt hoe haar ideeën op waarde werden geschat. Soms was hun oordeel zeer uitgesproken. De functionarissen van de Leidse universiteit noemden haar zelfs *princeps ingenii*: vooraanstaand onder de knappe koppen.

Thijs Weststeijn is onderzoeker aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

Besproken boeken:

CAVENDISH AND SHAKESPEARE. INTERCONNECTIONS
door **Katherine Romack en James Fitzmaurice (red.)**
Ashgate. Aldershot 2006.
217 pag., € 76,50

MAD MADGE - MARGARET CAVENDISH, DUCHESS OF NEWCASTLE, ROYALIST, WRITER AND ROMANTIC
door **Katie Whitaker**
Chatto & Windus. Londen 2003.
432 pag., € 18,00

POLITICAL WRITINGS
door **Margaret Cavendish (red. Susan James)**
Cambridge University Press. Cambridge 2003.
344 pag., € 33,10

SOCIABLE LETTERS

door **Margaret Cavendish (red. James Fitzmaurice)**

Broadview Press. Calgary 2004.

336 pag., € 18,60

*VORSTELIJKE VLUCHTELINGEN. WILLIAM EN MARGARET CAVENDISH IN HET
RUBENSHUIS, 1648-1660*

door **Ben van Beneden en Nora de Poorter (red.)**

Tentoonstellingscatalogus Rubenshuis, Antwerpen, 1 okt.-31 dec. 2006.

Rubenshuis & Rubenianum. Antwerpen/Schoten 2006.

263 pag., € 42,50

Literatuur:

- **E.L.E. Rees**. *Margaret Cavendish. Gender, Genre, Exile*. Manchester University Press. Manchester 2003.
- **S. Clucas** (red.). *A Princely Brave Woman. Essays on Margaret Cavendish, Duchess of Newcastle*. Ashgate. Aldershot 2003.
- **L. Cottegnies** en **N. Weitz** (red.). *Authorial Conquests. Essays on Genre in the Writings of Margaret Cavendish*. Fairleigh Dickinson University Press/Associated University Presses. Madison/Londen 2003.